

Paper Accepted*

ISSN Online 2406-0895

Уводник / Editorial

Миле Игњатовић[†],

Ваљевске болнице пре пакла

Mile Ignjatović

Valjevo's hospitals before the hell

Академија медицинских наука Српског лекарског друштва, Београд, Србија
Academy of Medical Science of Serbian Medical Society, Belgrade, Serbia

Примљено/Received: January 11, 2018

Прихваћено/Accepted: January 15, 2018

Online First: January 30, 2018

DOI: <https://doi.org/10.2298/SARH180111003I>

* **Accepted papers** are articles in press that have gone through due peer review process and have been accepted for publication by the Editorial Board of the *Serbian Archives of Medicine*. They have not yet been copy edited and/or formatted in the publication house style, and the text may be changed before the final publication.

Although accepted papers do not yet have all the accompanying bibliographic details available, they can already be cited using the year of online publication and the DOI, as follows: the author's last name and initial of the first name, article title, journal title, online first publication month and year, and the DOI; e.g.: Petrović P, Jovanović J. The title of the article. *Srp Arh Celok Lek*. Online First, February 2017.

When the final article is assigned to volumes/issues of the journal, the Article in Press version will be removed and the final version will appear in the associated published volumes/issues of the journal. The date the article was made available online first will be carried over.

[†] **Correspondence to:**

MILE IGNJATOVIĆ

Serbian Archives of Medicine

1 Kraljice Natalije Street, 11000 Belgrade, Serbia

E-mail: office@srpskiarhiv.rs

Ваљевске болнице пре пакла Valjevo's hospitals before the hell

Ваљево у медицинској историографији одмах асоцира на српско ратно страдање у 1914. и 1915. години. Добро су познати синоними: Ваљевска болница, Град болница итд. Тако је и у иностранству због размера тог страдања и присуства бројних иностраних санитетских мисија и посматрача. Они су Ваљево назвали „авенија болница“ (Џон Рид) и „долина мртвих“ (Анри Барби), стање описали као „пакао, прави пакао“ (Лудвик Хиршфелд), а епидемија „три тифуса“, због начина настанка и масовности обољевања, ушла је у све светске уџбенике војног санитета, инфектологије и епидемиологије. У Ваљеву је повремено било веште повређених и оболелих него становника, а о размерама страдања најбоље говоре бројеви: дневно је евакуисано из Ваљева и по 3000 повређених и оболелих, на евакуацију чекало њих 7000, од 26 лекара који су радили у то време у Ваљеву, умро је 21!

Ваљевску медицину не би требало повезивати само са овим периодом. Њена историја је богата и пре и после. Нажалост, недовољно је истражена и документована. У Србији нигде није стављена тачка, увек и само три тачке. Поред тога, традиционална српска површност и олако прихватање недоречених или упрошћених података, води до полуистина чијом надградњом су стваране лажне истине. Зато има смисла истраживање историје, поготову у Србији увек уз питање: Да ли је све тако, или је истина негде између? Управо о томе говори и чланак Владимира Кривошејева [1]. Он исправља многе заблуде на основу добро осмишљеног истраживања и добром анализом ранијих и новоткривених чињеница.

Са почетком обнављања српске државе почиње и формирање њене санитетске службе. Очигледно је било да се мора организовати по огледу на већ развијене стране санитетске службе. Међутим, у сталној борби против немарности, неразумевања и немаштине, српска санитетска служба је имала мукотрпан пут развоја. Њено формирање највише је успорено ратовима које је новооснована, у почетку полувазална, Србија водила ради стицања самосталности, касније ради остварења националних снова и, на крају, учествујући у светском рату. Наиме, у периоду од 1876. до 1918. год. Србија је водила шест ратова и провела у рату 13 година или 1/3 тог времена [2].

На основу „Хатишерифа“ из 1830. било је дозвољено је да „Срби могу заснивати болнице“. Пет година касније донешен је први српски – „Сретењски устав“ у којем је стајао и и параграф: „Старати се о средствима којима којима би се здравље војника одржало и о болницама и о другим за војску полезним заведенијама“. Нажалост, устав нико није признао, али први војни лекари распоређени су исте 1835. и 1838. Прве болнице (грађанске и војне) установљене су 1836. Доношењем „Турског устава“ формира се и одељење унутрашњих дела у оквиру кога је „оделеније карантинско са санитетом“ са др Карлом Пацеком (1807–1876) као првим начелником [3,4]. Указом од 18. јула 1839. за првог начелника санитета гарнизонске

среског начелника Алексе Андоновића, опремљена је и почела са радом на јесен исте године. За првог управника је постављен Франц Бихали, нови окружни физикус.

Према извештајима Владана Ђорђевића из 1872. године, стање у болницама било је катастрофално. Биле су смештене у делу касарне (као у Београду) или у делу кафане (као у Чачку). Практично без икаквог особља и неге, а доктор је лекове давао из своје торбе. Лечење није било компликовано и сводило се на две ствари: хлађење ледом и пуштање крви помоћу пијавица [10]. Болница у Ваљевоу, у кући Андоновића (слика 1 и 2), била је нешто боља (имала је седам соба, од тога четири болесничке), али није задовољавала стандарде за једну болницу и 1885. је направљена нова болница [1].

Заслугом Владана Ђорђевића (1844–1930) донешен је 1871. „Закон о уређењу санитетске струке и о чувању народног здравља“, којим је нормирана болничка служба, обједињена управа болница и обједињени сви окружни болнички фондови. То је условило изградњу условних болница: 1878. у Прокупљу, 1881–85. у Смедереву, Ваљевоу и Пожаревцу, 1886. у Нишу, Врању и Пироту, а 1893–94. у Алексинцу и Бољевцу. Такође, заслугом др Владана Ђорђевића, првог послератног начелника Санитетског одељења Министарства унутрашњих дела, крајем 1879. донет је „Закон о народном санитетском фонду“ којим се обезбеђују средства, а у марту 1881. и чувени „Закон о уређењу санитетске струке и о чувању народног здравља“ којим је предвиђен и преображај наше грађанске санитетске службе и то: стварање властитог лекарског кадра, развој здравствене службе и подизање 80 окружних и среских болница [11]. Међутим, добро замишљени закони нису реализовани због политичких борби, знатно умањених потребних средстава при коначном одлучивању у Народној скупштини (опозиција, махом посланика са села, гласала је против) и Српско-бугарског рата [12].

Слика 1. Андоновића кућа – Прва ваљевска болница.
Figure 1. Andonović's House—First Valjevo's Hospital.

Слика 2. Андоновића кућа после 150 година.
Figure 2. Andonović's House 150 Years after.

Ваљевци су, као ретко где у Србији, оставили значајне записе о изучавању своје медицинске историје. Најбитније је да је и данас изучавају и исправљају грешке. Са српским схватањима и бригом о својој историјској културној заоставштини ће бити теже. Да ли је највећи злочин неправда или заборав? Ипак, зграде су само заборављене и нису доживеле

судбину хирурга! Да ли је очувана прва ваљевска болница, да ли се у њој могу обићи болесничке собе или та болница мора изгледати као на слици 2? Како је могућа заблуда да две од три старе болничке зграде нису сачуване, а да су оне ту у непромењеном облику? Да ли је очувана зграда хирургије Обласне болнице у Ваљеву у којој је Јован Мијушковић успешно ушио, 7. априла 1928. први на Балкану, прострелну рану срца код дечака Драгомира Митровића? О томе је публиковао изванредан чланак у овом часопису [13] и описао како је збрињавао повреду у локалној анестезији 10 сати после рањавања, како се борио са крварењем, перикардитисом, пнеумотораксом, плеуритисом и пнеумонијом, без трансфузија, инфузија и антибиотика. Јован Мијушковић (1886–1944) је касније предавао историју медицине на Медицинском факултету у Београду, прво као доцент на Катедри социјалне медицине, а 1939. године формирао је по први пут Катедру за историју медицине, која је постојала до 1941. и више никада. Мијушковић је био и оснивач и шеф хирургије у Кличко-болничком центру Звездара када је стрељан због другачијих уверења [14]. Да ли се сећамо Малог Владе, хируршке ваљевске легенде о коме тако лепо пише Теодор Божин у својој аутобиографији [15]? Да, то је др Влада Поповић (1868–1944), хирург и први управник Окружне болнице у Ваљеву којег у су нове власти убиле моткама јер је лечио сваког оболелог. Судски је рехабилитован 2007. године. И? Колико све нас ово уопште интересује?

ЛИТЕРАТУРА

1. Krivošejev V. Prvi namenski građeni bolnički objekti u Valjevu. *Srp Arh Celok Lek* 2017; OnLine-First 2017, October 10; (00): 183–183. [DOI: <https://doi.org/10.2298/SARH170808183K>]
2. Ignjatović M. O izučavanju istorije vojne medicine i hirurgije. *Vojnosanit Pregl* 2002; 59: 429–35.
3. Stanojević V. Dr Karlo Pacek (1807–1876). *Srp Arh Celok Lek* 1958; 86: 135–7.
4. Mihailović V. Prvi diplomirani lekari u obnovljenoj Srbiji (IV). *Srp Arh Celok Lek* 1938; 40: 725–34.
5. Mihailović V. Prvi diplomirani lekari u obnovljenoj Srbiji (V). *Srp Arh Celok Lek* 1938; 40: 824–41.
6. Proslava stogodišnjice od osnivanja Sanitetskog odeljenja u obnovljenoj Srbiji 1839 g. *Srp Arh Celok Lek* 1940; 42: 4–7.
7. Ivanić S. Oni koji su vodili sanitetsku službu u Srbiji. *Srp Arh Celok Lek* 1940; 42: 7–23.
8. Stanojević V. Dr Vladan Đorđević osnivač Srpskog lekarskog društva i „Srpskog arhiva za celokupno lekarstvo“. *Srp Arh Celok Lek* 1972; 100: 1–7.
9. Ignjatović M. Bolnice. U: Popov Č, Stanić D (gl. urednici). *Srpska enciklopedija*. Tom 1. Knj. 2. Novi Sad: Matica srpska, Beograd: Srpska akademija nauka i umetnosti, Zavod za udžbenike; 2011. Str. 349–53.
10. Đorđević SP. Kritički stav i osvrt dr Vladana Đorđevića na rad Varoške i okružne bolnice u Beogradu 1872. godine. *Acta Hist Med Stom Pharm Med Vet* 1991; 31(1–2): 5–17.
11. Stanojević V. Rad Srpskog lekarskog društva i njegovih članova na reorganizaciji sanitetske službe do 1915. U: Đurić DS, gen. editor. *Spomenica Srpskog lekarskog društva 1872–1972*. Beograd: Srpsko lekarsko društvo; 1972. Str. 70–85.
12. Ignjatović M. Srpska sanitetska služba 1820–1900. U: Mučalica M, urednik. *Odjeci*. Zbornik radova sa okruglog stola sa međunarodnim učešćem, posvećenog braći Radovanović. 2010 Sep 3–4. Beograd: Prirodnjački muzej; Subotica: Gradski muzej; 2010[DVD]. Str. 1–26.
13. Mijušković J. Jedan uspeo šav na srcu. *Srp Arh Celok Lek* 1928; 30(12): 963–73.
14. Saopštenje Vojnog suda Prvog korpusa N.O.V.J. o osuđenim ratnim zločincima u Beogradu (sa spisikom 105 streljanih osoba). *Politika* 1944 Novembar 27; str. 1–2.
15. Božin T. Od krojačke igle do hirurškog noža. Beograd: Ž. Z. Jelić–Jasminka de Pouzols de Saint-Phar-Božin; 2010.